

Зав'ялова Т.В., Ходосовцев О.Є.

ЛИШАЙНИКИ КЛЮЧОВИХ БОТАНІЧНИХ ТЕРИТОРІЙ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

The lichens and lichenicolous fungi on the key botanical territories as island Biryuchiy (Azovo Sivashskiy national nature park), reserves 'Korsak-Mogyła', 'Troitska balka' with important objects for lichenologists - geological reserve 'Kamyana Mogyła', 'Gora Synya' and natural boundary Yushanly are discussed.

Ключові ботанічні території були виділені у Північному Приазов'ї та Присивашші на основі використання трьох груп критеріїв, серед яких критерій А (на ділянці повинні бути одні з найцінніших популяцій однієї або декількох рослин, які мають цінність у світовому або європейському масштабі); критерій В (ділянка має бути однією з найбагатших за видовим складом певної групи біотопів); критерій С (ділянка є цінним зразком біотопів, які охороняються у Європі) (Андерсон, 2003; Коломійчук, 2008). Наголошується також, що території повинні бути важливими для збереження не тільки рослин, але і інших організмів. Отже, аналіз поширення лишайників на ключових ботанічних територіях Північно-Західного Приазов'я був покладений за мету нашої роботи.

Дослідження проводилися у польові сезони 2007-2009 років під час комплексних експедицій кафедр фізичної географії і ботаніки Мелітопольського державного педагогічного університету та кафедри ботаніки Херсонського державного університету по басейну річки Молочної. Ідентифікація видів проводилась в лабораторії біорізноманіття та екологічного моніторингу Херсонського державного університету за стандартною методикою (Окснер, 1956). Назви видів подано згідно другого чекліста лишайників, ліхенофільних та близьких до лишайників грибів України (Kondratyuk et al., 1998) з урахуванням останніх таксономічних змін.

Дослідниками флори та рослинності Приазов'я (Коломійчук, 2007, 2008) було виділено низку ключових ботанічних територій, які утворені насамперед, степовими фітоценозами. Серед 7 запропонованих ними ділянок з ліхенологічної точки зору найцікавішими були коса Бірючій острів в Азово-Сиваському національному природному парку, заказники «Корсак-Могила», «Троїцька балка» тощо. Крім того, ми також проаналізували склад лишайників інших територій, які не були включені до складу ключових. Серед них геологічна пам'ятка загальнодержавного значення «Кам'яна Могила», мінералого-петрографічною пам'ятка України «Гора Синя (Могила Токмак)», урочище Юшанли.

Азово-Сиваський національний парк. Розташований у Північному Причорномор'ї (Генічеський та Новотроїцький райони Херсонської обл.) і складається з трьох великих ділянок-островів; Бірючий, Куюк-Тук та Чурюк. Для парку наведено 35 видів лишайників, що належать до 19 родів з 11 родин. В межах парку зростають види, які увійшли до другого видання «Червоної книги України» (2009): *Cetraria steppae*, *Seiophora lacunosa* та *Xanthoparmelia camtschadaies*. Треба відмітити, що усі ці три види можна знайти на гребені східної авандюни острова Бірючій. Територія відповідає критеріям В і С.

Ландшафтний заказник «Корсак-Могила». Розташований у Приморському районі, Запорізької області, біля с. Мануйловка. Площа 76 га (Природно-заповідний ..., 1986). Ліхенобіота заказника складається в основному з епілітних лишайників, що зростають на численних силікатних брилах. Серед рідкісних видів слід відмітити *Caloplaca aractina*, *Protoparmelia montagnei*, *Dimealena oreina*, *Xanthoparmelia pokornyi*, *Candelariella coralliza* та ін. В степу навколо силікатних відслонень знайдено *Cetraria steppae*, що занесений до «Червоної книги України» (2009). Загалом визначено 37 видів лишайників, що належать до 22 родів 14 родин (Ходосовцев, Зав'ялова, 2008). Територія відповідає критерію С.

Запроектований ботанічний заказник загальнодержавного значення «Троїцька балка». Територія представляє унікальне геоморфологічне утворення з відслоненнями вапняків, що є рідкісним явищем на території північного Приазов'я. Розташована територія між селами Троїцьке і Світлодолинське Мелітопольського району Запорізької області. Її значення, як ключової ботанічної території було показано В.П. Коломійчуком (2008). Ми дослідили видовий склад лишайників, який представлений 30 кальцефільними видами. Вони зростають на невеличких вапнякових камінцях 1-5 (-7) см завширшки. Серед них єдине поки що місце, де виявлені нові для України види *Verrucaria bernaicensis* та *Candelariella antennaria*. Серед рідкісних таксонів слід відмітити *Arthonia calcicolâ* та *Caloplaca raesaenenii*. Звичайними видами були *Aspicilia calcarea*, *A. confortata*, *Collema tenax*, *Lecanora crenulata*, *L. dispersa*, *Sarcogyne regularis*, *Verrucaria nigrescens*. Ділянка відповідає критерію В - єдина ділянка з кальцефільною ліхенобіотою на території Північного Приазов'я.

Геолог'Фний пам'ятник загальнодержавного значення «Кам'яна Могила». Унікальним явищем у долині ріки Молочної біля смт Мирне Мелітопольського району Запорізької області є ерозійно-денудаційний останець «Кам'яна Могила», який складений середньосарматским пісковиком. На площі 3 га розташований пісковиковий панцир, розколотий на чисельні брили, з тріщинами, гротами та печерами. Встановлено, що ліхенобіота пісковиків «Кам'яної Могили» нараховує 46 види ліхенізованих та 9 видів ліхенофільних грибів, які відносяться до 33 родів, 23 родин, 3 порядків та групи мітоспорових грибів (Ходосовцев, Зав'ялова, 2008). Тут були вперше виявлені для України такі ліхенофільні гриби як: *Endococcus fusiger*, *Intralichen lichenicola* та *Vouauxiomycetes ramalinae*. Горизонтальні поверхні пісковиків «Кам'яної Могили» повністю вкриті лишайниками. На освітлених ділянках пісковиків звичайними видами є *Candelariella vitellina*, *Aspicilia cinerea*, *Protoparmeliopsis muralis*, *P. laatokaënsis*, затінені вкриті угрупованнями з переважанням *Scoliciosporum umbrinum*. Територія відповідає критерію В та С - один з найбагатших за видовим складом лишайників біотоп на пісковиках Північного Приазов'я.

Гора Синя (Могила Токмак). Є мінералого-петрографічною пам'яткою України, знаходиться на південно-східній околиці села Новополтавка Чернігівського району Запорізької області. Цей останець Приазовського

кристалічного щита - пагорб висотою 55 м та площею у 3 га, складений головним чином порфіробластичними гранітами Приазовського комплексу нижнього протерозою, в яких на деяких ділянках трапляються чарнокити та ендербіти. Відслонення має мінералого-петрографічне значення, цікаве також у геоморфологічному відношенні (Бадіон, Дігтяр, 2002). За результатами досліджень встановлено, що ліхенобіота гори Синьої представлена 24 видами лишайників та 8 видами ліхенофільних грибів, які відносяться до 23 родів та 15 родин. Лишайниковий покрив на скелях утворювали головним чином нітрофільні види *Lecanora rupicola*, *Protoparmeliopsis laetokaënsis*, *P. muralis*, *Protoparmelia montagnei*, *Rhizocarpon distinctum*, *Ramalina polymorpha*, *Xanthoparmelia somloensis*, *X. pulla*. У цьому місці одним із звичайних видів був *Polysporina Iarponica*, який нещодавно нами був виявлений для України (Ходосовцев, Зав'ялова, 2008). Серед ліхенофільних грибів відмічалися такі види як *Muellirella рудтеа* (на *Immersaria cypreoastra*), *Lichenocodium lecanorae* (на *Lecanora rupicola* та *Acarospora fuscata*), *Endococcus macrosporus* (на *Rhizocarpon geographicum*) та *Abrothallus* sp. на *Xanthoparmelia somloensis*. На прошарках ґрунту зростали *Cladonia furcata* та *C. рухidata*, на останньому паразитував *Diploschistes scriposus* (Зав'ялова, 2009). Територія відповідає критерію С.

Урочище Юшанли. Територія представляє собою круті схили з відслоненнями гранітів річки Юшанли (притока р. Молочної) біля с. Маківка Приазовського району Запорізької області. Завдяки крутим меандрам, поверхні гранітів експонуються як на північ, так і на південь. Це одна з найбагатших за видовим складом лишайників територія Північно-західного Приазов'я. Тут було визначено 113 видів лишайників, серед яких види *Cetraria steppae* та *Xanthoparmelia camtschadales* занесений до «Червоної книги України» (2009). Домінуючими видами, які вкривали гранітні брили, були *Acarospora fuscata*, *Aspicilia cinerea*, *A. caesiocinerea*, *Candelariella vitellina*, *Lecidea fuscoatra*, *Protoparmeliopsis muralis*, *Ramalina polymorpha*, *Rhizocarpon distinctum*, *Xanthoparmelia pulla*. Серед рідкісних слід відмітити *Acarospora oligospora*, *Agonimia tristicula*, *Caloplaca grimmiae*, *Endocarpon psorodeum*, *Lecanora polytropa*, *Lecidea grisella*, *Leptogium tenuissimum*, *Phaeophyscia sciastra*, *Polyblastia agraria*, *Rimularia insularis*, *Lichinella stipatula*. Територія відповідає критерію В та С - територія з найбагатшими, за видовим складом лишайників, біотопами на гранітах Північно-західного Приазов'я.

Таким чином, низка ключових ботанічних територій Північно-західного Приазов'я з ліхенологічної точки зору відповідають критеріям В та С, що набагато підвищує їх природоохоронну цінність. З іншого боку деякі важливі, можливо ключові ліхенологічні території, які приурочені до кам'янистих відслонень, можуть не співпадати з ключовими ботанічними територіями.

Література

Андерсон Ш. Идентификация ключевых ботанических территорий: Руководство по выбору участков в Европе. - М.: Из-во Представительства Всемирного Союза охраны природы (IUCN) для России и стран СНГ, 2003. - 39 с.

Бадіон О.П., Дігтяр Ю.М. Стежками Північного Приазов'я. - Путівник. -

Запоріжжя: «Поліграф», 2002. - 254 с.

Зав'ялова Т.В. До вивчення лишайників пам'ятки природи «Гора Синя» (Могила Токмак) // Міжнар. наук. конф. V Ботанічні читання пам'яті Й.К. Пачоського. 36. тез доповідей. - Херсон, 2009. - С. 35.

Коломійчук В.П. Ключові ботанічні території Північно-західного Приазов'я та Присивашся // Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження: Матер, міжнар. наук. конф. - Армянськ: ПП Андреев О.В., 2007. - С. 60-62.

Коломійчук В.П. Ключові ботанічні території Північного Приазов'я // Заповідна справа в Україні. - 2008. -14,1. - С. 61 -66.

Природно-заповідний фонд Української РСР. Реєстр-довідник заповідних об'єктів. - К.: Урожай, 1986. - 222 с.

Окснер А.М. Флора лишайників України. - Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. - Т. 1. - 495 с.

Ходосовцев О.Є. Лишайники причорноморських степів України. - Київ: Фітосоціоцентр, 1999 - 236 с.

Ходосовцев О.Є., Зав'ялова Т.В. Лишайники та ліхенофільні гриби геологічної пам'ятки природи «Кам'яна Могила» (Запорізька область, Мелітопольський район) // Чорноморськ. бот. журн. - 2008. - 4, 2. - С. 264-272.

Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха - К.: Глобалконсалтинг, 2009. -912 с.

Kondratyuk S.Ya., Khodosovtsev A. Ye., Zelenko S.D. The second checklist of lichen forming, lichenicolous and allied fungi of Ukraine. - Kiev: Phytosociocentre, 1998. - 180 p.